

IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ENRICHMENT YONDASHUV ASOSIDA ISHLASH SHAKLLARI

Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil
tadqiqotchisi
Karimov Odiljon Toxirovich

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15227198>

Annotatsiya. Maqolada talabalarni iqtidorli o'quvchilar bilan enrichment yondashuv asosida ishlashga tayyorlash metodikasiga doir o'quv loyihalarini shakllantirish, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash, turli yo'nalishlar bo'yicha iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, zamonaviy pedagogika umumiy amaliyotida iqtidorli bolalar tasnifi, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda enrichment yondashuvning ahamiyati, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash uchun foydalaniladigan metodlar haqida fikr yuritilgan.

Maqolada iqtidorli o'quvchining iqtidorini boyitish, qo'llab-quvvatlash alohida o'ringa ega ekanligi, bo'lg'usi boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'quvchilari iqtidorli o'quvchilar enrichment yondashuv asosida ishlashda qaysi jihatlarga e'tibor qaratishlari zarurligi, iqtidorli o'quvchini rag'batlantirish, tanqid qilish masalalari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: iqtidorli o'quvchi, iste'dod, enrichment yondashuv, ijodiy mashg'ulotlar, muloqotga kirishimli, qobiliyatini rivojlantirish, dunyoqarashni kengaytirish.

Bugungi kunda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash, turli yo'nalishlar bo'yicha iste'dodli yoshlarni qo'llab-quvvatlash masalasiga dunyo miqyosida alohida e'tibor qaratilmoqda. Ommaviy axborot vositalaridan olayotgan ma'lumotlarimizdan ayon bo'lmoqdaki, glaballashuv davrida iqtidorlarga shart-sharoitlar yaratish, iqtidorlilarni o'rganishga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda. Ota-onalar o'ziga xos iqtidorga ega farzandlarini maxsus ta'lim muassasalarida, maxsus tayyorlangan pedagoglar qo'lida ta'lim olishiga harakat qilishmoqda. Bo'lajak o'quvchilar iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda, avvalo, ularni qo'llab-quvvatlashga intilishi kerak.

Dunyo pedagogikasi umumiy amaliyoti iqtidorli bolalarni quyidagicha tasniflaydi:

1. Intellektual iqtidorli bolalar. Bu toifaga yuqori darajadagi aql va akademik qobiliyatga ega bo'lgan bolalar kiradi. Ular analitik fikrlash, ijodiy qobiliyat va ma'lumotni tezda qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lishi mumkin.

2. Ijodiy iqtidorli bolalar turli yo'nalishlarda ijodiy yondashish qobiliyatiga ega: masalan, rasm, musiqa, adabiyot, raqs va san'atning boshqa turlari. Ular muammolarni hal qilishda nostandart yondashuvdan foydalanadilar va o'zlarining original fikrlash tarzi bilan tengdoshlaridan ajralib turadilar.

3. Turli xil jismoniy qobiliyatlarga ega: yuqori moslashuvchanlik, muvofiqlashtirish, kuch yoki chidamlilik. Ular sportga yoki faol faoliyatga qiziqish bildiradilar va bu sohada sezilarli natijalarga erishadilar.

4. Hissiy aql va ijtimoiy qobiliyatlarga ega. Ular odamlar bilan osongina aloqa o'rnatadilar, hamdardlik va jamiyatdagi nizolarni hal qilishda yaxshi qobiliyatga ega.

5. Texnik iqtidorli bolalar texnologiya, informatika va muhandislik sohalarida g'ayrioddiy qobiliyatlarga ega. Ular qurilmalarni qismlarga ajratish va yig'ish, dasturlash, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va hokazolarga qiziqish bildiradilar.

Har qanday iqtidorli bolalarning iqtidorini boyitish, rag'batlantirib borish zarur. Shundagina u o'zining fazilatlarini namoyon eta oladi. Iqtidorni aniqlash va ro'yobga chiqarishda esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining alohida o'rni bor. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'quvchisining asosiy vazifasi har bir o'quvchining iqtidorini rivojlantirishga hissa qo'shishdir. Shuning uchun ham bo'lg'usi boshlang'ich sinflardagi iqtidorli o'quvchilar bilan **enrichment** yondashuv asosida ish olib borish zarur.

Enrichment – inglizcha so'z bo'lib "boyitish" ma'nosini bildiradi. Ruschadagi tarjimasida "накопительного", "обогащение" so'zlariga to'g'ri keladigan bu yondashuv ta'lim jarayonida

o'quvchining bilimini boyitish, qobiliyatini qo'llab-quvvatlash, o'quvchidagi mavjud iqtidorini imkon qadar yuzaga chiqarishga qaratiladi.

Zamonaviy pedagogikaga oid adabiyotlarni tahlil etar ekanmiz shunga amin bo'lamizki, iqtidorli o'quvchining salohiyatini ochib berish pedagogning mahoratiga bog'liq.

R.Ishmuhamedov, M.Yuldashevlarning tadqiqotlariga asoslanib aytish mumkinki, talabalarni iqtidorli o'quvchilar bilan enrichment yondashuv asosida ishlashga tayyorlash metodikasiga doir o'quv loyihalarini shakllantirishda noan'anaviy – nostandart darslarga e'tibor qaratish zarur. Chunki iqtidorli o'quvchi har bir darsdan yangilik, o'zgachalik kutadi. Shuning uchun:

1. Musobaqa va o'yin shaklidagi darslar: *tanlov, turnir, estafeta, "duel", QZK (KVN), rolli o'yin, krassvord, viktorina.*

2. Ijtimoiy amaliyotda ma'lum bo'lmagan ish shakllari, janrlari va uslublariga asoslangan darslar: *tadqiq etish, ixtirochilik, birlamchi manbalar tahlili, sharh, "Aqliy hujum", intervyu, reportaj, taqriz.*

3. Muloqotning og'zaki shaklini eslatuvchi darslar: *"Matbuot anjumani", auksion, miting, munozara, teleko'prik, "jonli gazeta", og'zaki jurnal.*

4. O'quv materialini noan'anaviy tashkil etishga asoslangan darslar: *donolik darslari, ochiq tan olish, "dublyor harakat boshlaydi" darsi.*

5. Xayollashgan darslar: *ertak dars, sovg'a dars, XXI asr darsi.*

6. Muassasa va tashkilotlar faoliyatiga asoslangan darslar: *sud, tergov, patent byurosi, ilmiy kengash, muharrirlar kengashi, fermerlik.*

Bo'lg'usi boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'qituvchilari uchun mutaxassislar quyidagi metodlarni iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash uchun foydalaniladigan asosiy usullar sifatida tavsiya qiladilar:

1. Individualizatsiya;
2. O'z o'zini boshqarish;
3. Guruh bo'lib ishlash;
4. Masofaviy ta'lim;
5. Ijodiy mashg'ulotlar.

Taniqli pedagog olim va amaliyotchi Shalva Aleksandrovich Amonashvili o'zining eksperimental maktabida hamkorlik pedagogikasini, shaxsiy yondashuvni, til va matematika mashg'ulotining ajoyib metodikasini ishlab chiqdi va hayotga tatbiq etdi. Sh.A.Amonashvilining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolaning shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda olijanob insonning shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon tug'dirmoq;
- bolaning qalbi va yuragini ulug'lamoq;
- boladagi bilishga bo'lgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;
- keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit tug'dirmoq;
- ideal tarbiya – bu o'z-o'zini tarbiyalamoq.

Sh.A.Amonashvili o'zining texnologiyasini amalga oshirish uchun quyidagi metodika va metodik usullardan foydalandi:

- insonparvarlik;
- shaxsiy yondashuv;
- muloqot mahorati;
- oila pedagogikasining qo'shimcha imkoniyati;
- o'quv faoliyati.

Sh.A.Amonashvili texnologiyasida bola faoliyatini baholash alohida ahamiyatga ega. Baholardan foydalanish o'ta cheklangan. Miqdoriy baholashdan ko'ra sifatli baholashga urg'u beriladi, ya'ni tavsif, natijalar paketi, o'z-o'zini baholash.

Insoniylik falsafasi va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim ijtimoiy pedagogik ishning shunday shakllarini vujudga keltirishi kerakki, bunda har bir bola o'z imkoniyatlarini namoyon qila olishi

uchun qulaylik yarata olishi, madaniy muhitni to'raligicha o'zlashtirishi va o'zining barcha quvvatlarini ro'yobga chiqarishi lozim. Bu esa iqtidorli o'quvchining iqtidorini boyitish, qo'llab-quvvatlashda alohida o'ringa ega.

“Ta'lim tizimida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar nafaqat bolalar bog'chalari, boshlang'ich sinflarda yoki o'rta maktablarda, balki o'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi, xatto oliy o'quv yurtlari ta'limi amaliyotida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Didaktik o'yinlar asosida tashkil etiladigan darslar dasturda qayd etilgan mavzuning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadini hal qilishga qaratilganligi, ta'lim amaliyotidagi muhim muammolarni yechishga yo'naltirilganligi, tabiiyanuvchini ham aqlan, ham jisman, ham ruhan toliqishdan asrashga intilganligi bilan ahamiyatlidir”.

Rossiya pedagogikasida iqtidorlilar bilan boyitish (обогащение) yondashuvi asosida ish olib borish taklif etilgan. Ushbu yondashuvda mashg'ulot jarayonida boshqa mavzular, muammolar yoki fanlar bilan aloqa o'rnatish orqali ma'lum mavzularni o'rganishdan tashqariga chiqib, sifat jihatidan farq qiladigan o'quv mazmuniga qaratilgan. Mashg'ulotlar bolalarning iste'dod turiga mos keladigan sevimli mashg'ulotlarida bepul, tartibga solinmagan mashg'ulotlar uchun yetarli vaqtga ega bo'lishi uchun rejalashtirilgan. Bundan tashqari, boyitilgan dastur bolalarga turli xil aqliy mehnat usullarini o'rgatishni o'z ichiga oladi, tashabbuskorlik, o'z-o'zini nazorat qilish, tanqidiylik, dunyoqarashning kengligi va boshqa fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, o'quv ma'lumotlarini taqdim etishning tabaqalashtirilgan shakllaridan foydalanish orqali o'rganishni individuallashtirishni ta'minlaydi. Bunday o'qitish innovatsion ta'lim texnologiyalari doirasida, shuningdek, talabalarni ilmiy loyihalarga jalb qilish va maxsus treninglardan foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin. Innovatsion o'qitishning mahalliy variantlarini boyitilgan o'quv dasturlariga misol qilib ko'rsatish mumkin.

Rolli o'yinlar shaklidagi interfaol ta'lim usullari talabaga kelgusidagi hayoti va faoliyatini yo'lga qo'yishda ham asqatishi mumkin. Bunday o'yinlar talabada nutqiy ko'nikmalarni shakllantiradi: u uyushtirilgan sharoitda qanday so'zlash yoki so'zlamalik kerakligini o'rganib boradi. Shu jihatdan rolli o'yinlar talabaning real borliqda o'ynaydigan rollari uchun o'ziga xos repititsiya bo'ladi. To'g'ri tanlangan va taqsimlangan o'quv rollari talabani analitik tafakkur, vaziyatni to'g'ri baholash, sharoitdan kelib chiqib, sog'lom qaror qabul qilishga odatlantiradi.

O'zbek xalqida “gapdonlik”, “kattalar oldida so'zlash” “mahmadonalik” yoki “kattalarga hurmatsizlik” sifatida qabul qilinadi. Shuning uchun ham iqtidorlilarning nutqi ham alohidae'tibor talab qilinadigan jihat. Shu ma'noda 400 talaba ishtirokida o'tkazilgan tadqiqot jarayonida so'rovnomaga “**Iqtidorli o'quvchi nutqini qanday baholaysiz?**” degan savolni ham kiritdik. Bo'lg'usi o'qituvchilar bu savolga asosan “gapdonlik”, “kattalar oldida so'zlash” “mahmadonalik” yoki “kattalarga hurmatsizlik” emas, balki ijobiy sifat qatorida iqtidorlilarni 204 nafar – 51% talaba “Yaxshi nutqqa ega, notiq bo'ladi”, - deb hisoblaydi. 136 nafar – 34% talaba esa iqtidorlilarni “O'ylanib so'zlaydi, suhbat jarayonida hayajonlanadi” deb hisoblaydi.

4.	Iqtidorli o'quvchi nutqini qanday baholaysiz?	Javob
A)	Yaxshi nutqqa ega, notiq bo'ladi	204
B)	O'ylanib so'zlaydi, suhbat jarayonida hayajonlanadi	136
V)	Nutqi yo'q bo'ladi, fikrini erkin ifodalashga o'rgatish kerak	32
G)	Boshqa javob:	28

So'rovnomada ishtirok etgan talabalardan 8%i – 32 nafari “Nutqi yo'q bo'ladi, fikrini erkin ifodalashga o'rgatish kerak” degan fikrni bergan. 7%i – 28 nafari esa: “Tengdoshlari oldida notiq, ustozlar oldida kamgap”, “Vaziyatdan xulosa chiqarib so'zlaydi”, “Nutqi bo'yicha turlicha bo'lishi mumkin” degan xulosalarni berishgan.

Savol-javob natijalari asosida shuni aytish kerakki, 51% talaba e'tirof etganidek, iqtidorlilar “Yaxshi nutqqa ega, notiq bo'ladi”. Faqatgina, iqtidorli o'quvchilar sinfdoshlariga “moslasha boshlaydi, u turli yo'llar bilan o'z sinfdoshlariga o'xshash bo'lishga harakat qiladi”. Xuddi shu qarash asosida iqtidorlilar so'zlashdan oldin, savolimizning b-bandida ko'rsatib o'tganimizdek “O'ylanib sozlaydi”. Notqlik borasida iqtidorlilarga: “fikrini erkin ifodalashga o'rgatish kerak”

bo'ladi. Fikrini erkin bayon etishga o'rgatish uchun esa noan'anaviy darslarga e'tibor qaratish zarur.

Mashg'ulotlar jarayonida o'quvchining muloqotga kirishimli bo'lishiga e'tibor qaratish zarur. Iqtidorli o'quvchilar bilan enrichment yondashuvi asosida ishlashda o'quvchilar o'qituvchi ishtirokida suhbat jarayonini o'zlari tomonidan amalga oshirilishi kerak. Shu asosda quriladigan zamonaviy suhbat metodi o'quvchi ma'naviyatini sog'lomlashtirish, dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni o'zlashtirish, mantiqiy va mustaqil tafakkurini ta'minlashda qo'l keladigan metodlardan biridir. Lekin yuqorida fikr bildirganimizdek, oddiy o'quvchilar orasida o'zini noqulay sezgan iqtidorli o'quvchi “sergaproq”, “o'zini tuta olmaydigan” yoki “sal g'alatiroq” ham ko'rinishi mumkin. Shuning uchun “sal g'alatiroq” ko'ringan bola bilan suhbat metodi asosida ish olib borib “diliga qo'l solib ko'rishimiz” kerak, bildirgan to'g'ri fikrlarini qay darajadadir rag'batlantirishimiz kerak. Va yana shuni alohida ta'kidlash kerakki, agar boladan qandaydir jismoniy yoki ruhiy nuqson bo'adigan bo'lsa, bunday bola bilan muloqotda yanada e'tiborliroq bo'ish kerak.

Shubhasiz, har qanday bolaning hech kim daxl qila olmaydigan huquqi – bu ta'lim olish huquqidir. Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda, internatda va boshqa alohida davlat maxsus muassasalarida ta'lim olishining yuzaga kelgan tizimi bolaga yetarli darajada sifatli ta'lim olish imkoniyatini beradi, biroq muloqotga kirishish ko'nikmasining yo'qligi sababli bu bilimlar talab qilinmay qolib ketadi. Shunday qilib, jamiyat moddiy va ma'naviy boyligini yo'qotadi, cheklangan imkoniyatli odam esa jamiyatni yo'qotib, odamovi bo'lib, o'zini ortiqcha his qila boshlaydi.

Mashg'ulotlar davomida rag'batlantirishning samarasi yuqori darajada bo'lishi ko'plab pedagoglar, mutaxassislar tomonidan e'tirof etilgan va bu masalada bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Iqtidorlilar uchun esa rag'batlantirish alohida o'ringa ega. Shuning uchun ham bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilariga: **“Iqtidorli o'quvchini maqtash kerakmi?”**, - degan savolni berdik. Savolimizga javoban, bizni qo'llab-quvvatlovchilar, rahbatlantirish: “Kerak. Iqtidorli o'quvchiga maqto'v, ruhlantirish, rag'bat zarur”, - deguvchilar 45% - 180 nafar talabani tashkil etdi. “Ba'zi-ba'zida maqto'v, rag'batlantirish kerak” deguvchilar esa 216 nafarni – 54%ni tashkil etdi.

10.	Iqtidorli o'quvchini maqtash kerakmi?	Javob
A)	Kerak. Iqtidorli o'quvchiga maqto'v, ruhlantirish, rag'bat zarur	180
B)	Ba'zi-ba'zida maqto'v, rag'batlantirish kerak	216
V)	Kerak emas, hamma qatori baholash kerak	4
G)	Boshqa javob:	o

So'rovnomada 1% talaba esa iqtidorlilarni maqtash: “Kerak emas, hamma qatori baholash kerak”, - degan xulosani bergan.

Iqtidorli o'quvchilar qobiliyatini rivojlantirish, qiziqishlarini boyitishning keng tarqalgan shakli loyiha usuli hisoblanadi. Muayyan o'quvchilarning qiziqishlari va iste'dod darajalarini hisobga olgan holda, ulardan u yoki bu loyihani bajarish taklif etiladi: amaliy muammoni tahlil qilish va yechimini topish, o'z ishlarini tadqiqot rejimida qurish va uni o'z pozitsiyalarini himoya qilish uchun ochiq hisobot bilan yakunlash. Ta'limning ushbu shakli iqtidorli bolaga tengdoshlari bilan o'qishni davom ettirish va tanish ijtimoiy munosabatlarga kirishish, o'z bilimlarini sifat jihatidan chuqurlashtirish va uning iqtidori mazmuniga mos keladigan sohada o'z resurslarini aniqlash imkonini beradi. Loyihalar individual yoki guruh bo'lishi mumkin. Ishning guruh shakli va loyihalarning ijtimoiy ahamiyatga ega fuqarolik yo'nalishi bolalarni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R. Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. - T.: 2017. 116-b.
2. Yusupova X.R. Iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash metodlari. <https://zenodo.org/records/8062760>

3. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. Darslik. - T.: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022. 239-b.
4. Hasanov SH. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. - Andijon: “Tezkor Nashr”. 2022. 26-b.
5. Husanboyeva Q. va boshq. Boshlang‘ich sinflarda adabiyot o‘qitish metodikasi. Darslik. - T.: “Innovatsiya-Ziyo”. 2020. 127-b.
6. Mamarasulov B.SH. Boshlang‘ich ta’limda inkyuziv ta’lim. Darslik. -Andijon: “Durdona materiallar”, 2024. 7-b